

**ASALARICHILIK SOHASIDA DAROMAD VA QO'SHILGAN
QIYMATNI OSHIRISH IMKONIYATLARI**

Qulmurotov **Sohibjon**
Jumaniyozovich **Axborot**
texnologiyalari **va** **menejment**
universiteti "Iqtisodiyot" **kaferdirasi**
assistenti

e-mail: sohibkulmurotov@gmail.com

tel: +998972792329

Axmadova Feruza Isroil qizi
Axborot **texnologiyalari** **va**
menejment **universiteti**
"Iqtisodiyot" **yo'nalishi**
I – bosqich I-115-23 guruh talabasi

Annotatsiya

Asalarichilikda salomatlik uchun qimmatli mahsulotlar – asal, asalari zahri, propolis, gulchang va boshqalarni etishtirish hisobiga aholining katta qismining tirikchiligi (daromad manbai) bo'lishi mumkinligini afsuski e'tiborga olmaymiz. Asalarichilikning iqtisodiy ahamiyatini umuman hisobga olmagan holda ham, qishloq xo'jaligi ekinlarini etishtirish uchun juda muhim ekologik xizmat ko'rsatuvchi changlatuvshidir.

Kalit so'zlar: Asalarichilik, asalari uyasi, asalarichi, xoriy tajriba, asalni qayta ishlash.

Аннотация

Мы, к сожалению, игнорируем тот факт, что пчеловодство может быть источником средств к существованию (источником дохода) значительной части населения за счет выращивания ценных для здоровья продуктов – меда, пчелиного яда, прополиса, пыльцы и т. д. Даже при полном

игнорировании экономической важности пчеловодства очень важным поставщиком экологических услуг для выращивания сельскохозяйственных культур является опылитель.

Ключевые слова: Пчеловодство, улей, пчеловод, зарубежный опыт, обработка меда.

Abstract

Unfortunately, we ignore the fact that beekeeping can be a source of livelihood (source of income) for a significant part of the population due to the cultivation of products valuable for health – honey, bee venom, propolis, pollen, etc. Even if the economic importance of beekeeping is completely ignored, the pollinator is a very important provider of environmental services for growing crops.

Key words: Beekeeping, hive, beekeeper, foreign experience, honey processing.

Kirish

Qashqadaryo viloyati O‘zbekistonning eng yirik viloyatlaridan biridir. Viloyat aholisining soni 3577,0 ming kishidan oshadi¹, bu esa mehnat resurslarining ko‘pligi va aholi bandligi bilan bog‘liq ko‘plab ijtimoiy muammolarning mavjudligiga sabab bo‘lmoqda. Qishloq xo‘jaligi mintaqada yashovchi aholi faoliyatining asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

Qashqadaryo viloyatida turli xil floraga ega rang-barang landshaftlarning mavjudligi aholiga asalarichilik bilan shug‘ullanish imkonini beradi, bu esa oilalarga qo‘shimcha, ba‘zan esa asosiy daromad keltiradi. Asalarichilar uyushmasi ma‘lumotlariga ko‘ra Qashqadaryo viloyatida, 1,2 mingdan ortiq xonadon o‘z xo‘jaligida asalarichilik bilan shug‘ullanadi, ularning qaramog‘ida 30 tadan 80 tagacha asalari oilalari bor. Ammo xo‘jaligida 200 tagacha asalari oilasi bo‘lgan yirik asalarichilar ham bor. Bu raqamlar mavzuning dolzarbligi va sohani rivojlantirish muammolari uning ishini mos ravishda yaxshilash uchun

¹ Qashqadaryo viloyayi statistika boshqarmasi ma‘lumoti.

viloyat davlat hokimiyati organlarini qiziqtirishi zarurligini yaqqol ko'rsatib turibdi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Sohaning iqtisodiy samaradorligidan tashqari, asalarichilikda salomatlik uchun qimmatli mahsulotlar – asal, asalari zahri, propolis, gulchang va boshqalarni etishtirish hisobiga aholining katta qismining tirikchiligi (daromad manbai) bo'lishi mumkinligini afsuski e'tiborga olmaymiz. Asalarichilikning iqtisodiy ahamiyatini umuman hisobga olmagan holda ham, qishloq xo'jaligi ekinlarini etishtirish uchun juda muhim ekologik xizmat ko'rsatuvchi changlatuvshidir.

Paxtaning asalarilar tomonidan changlanishi natijasida paxta xomashyosining hosildorligi (10-24%) va sifati sezilarli darajada oshadi. Qashqadaryo viloyatida 173,8 ming gektarga yaqin maydonni paxta ekinlari ekiladi. Paxta xomashyosi yetishtirilishini nazarda tutadigan bo'lsak, asalarilar tomonidan yaxshilangan changlatish natijasida hosilning 10-20 foizga oshishi paxta yetishtirishning mos ravishda 300-600 ming tonnaga oshishini anglatadi.

Buning uchun nima qilishim kerak?

Umuman olganda, tarmoqning muvaffaqiyali ishlashi uning alohida a'zolarining muvaffaqiyati yig'indisiga va ularning qanchalik yaxshi ishlashiga bog'liq. Nima uchun odamlar tarmoqda ishlaydi? Nega asalarichilar bor? Chunki ular o'z mehnatiga haq olish, barqaror va adolatli daromad olishdan manfaatdor. Ularning daromadlari qanchalik jozibador bo'lsa, asalarichilar shunchalik ko'p bo'ladi va ular yaxshi ishlaydi. Bu jarayon asalarichilar soni va ularning faoliyati uchun joy mavjudligi o'rtasida muvozanatga erishilgunga qadar rivojlanadi. Bir qarashda savol tug'iladi: "Nega asalarichilarni, o'zlari qiladigan hunarga o'rgatish kerak? Ular allaqachon hamma narsani bilishadiku?" Boshqa har qanday biznesda bo'lgani kabi, asalarichilikda ham o'z biznesingizdan maksimal foyda olish uchun bilim va ko'nikmalar muhim ahamiyatga ega. Afsuski, biznesga kirgan asalarichilarning aksariyati ilgari

ushbu soha bo'yicha hech qanday kasbiy ma'lumotga ega bo'lmaganlar: Ko'pchilik asalarichilar o'z ishlarini maslahatlarga hamda boshqalarga taqlid qilishga e'tibor berishadi, natijada elementar ilmiy ishlanmalarga amal qilmaydilar. Ayrum asalarichilar xatolaridan saboq olishadi. Asalarichilikka ilmiy nuqtai nazardan yondashib, bu hunarni o'rganayotganlar juda kam.

Asalarichilarni tizimli o'qitishning yo'qligi tadbirkorlikning iqtisodiy jozibadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi birinchi omillardan biridir. Nega? Zaif asalarichilik ko'nikmalari oxir-oqibat yo'qotishlarga olib keladigan xatolarga olib keladi. Shunday qilib, masalan, ko'plab asalarichilar asalarichilik kasalliklariga qarshi kurashish uchun profilaktika choralari ko'rmaydilar, bu esa asalarichilikka juda katta zarar etkazadi. 2023-yil yoz faslida O'zbekistonning deyarli butun hududida asalariga kana tushib kasallandi, jumladan, avgust oyining o'rtalarida kasallanishning eng yuqori ko'rsatkichi bo'lgan Qashqadaryo viloyatida ham asalarichilikka katta zarar yetdi. Butun mamlakat bo'ylab asalarichilar juda ko'p asalari oilalarini yo'qotdilar. Katta yo'qotishlarning sababi asalarichilikda Kana bilan kurashish bo'yicha oddiy profilaktika choralari rioya qilmaslik edi. Ya'ni, asalarichilar kana tarqalishini sezishmagan. Kana kasalligi (*Varroa destructor*), Varratosis, - lichinkalar, fhb sehn va katta asalarilarning kasalligi, ramkalar almashinuvi paytida, bir asalarichi asalari paketini (yosh asalarilar koloniyasi) boshqasiga sotganda o'tadi. Kananing lichinkalari ham ramkalardan o'tib, asalarilar bilan sotib olingan ramkalar joylashtirilgan koloniyaga yuqtiradi. 2023-yilda yangidan kasallik 2022 yilga o'xshash tarqalishidan qo'rqib, paketlarga bo'lgan talab hajmi kamaydi, ya'ni. boshqa asalarichilardan yosh asalari oilalarini sotib olish minimal darajaga kamaydi. Va deyarli barcha asalarichilar asalarichilikni tiklash uchun harakat boshladi. Bular asalarichilarning xatolari va profilaktika choralari qo'llamaslik 2023-yilda nafaqat asalarilarning nobud bo'lishi ko'rinishida bevosita zarar yetkazdi, balki viloyatdagi asalarichilarning muhim daromad manbai – yo'qolishiga olib keldi. asalarichilikda sezilarli daromad manbai bo'lgan paketga bo'lgan talab kamaydi. Bitta asalarichi kamida 100 ta

paket tayyorlashi mumkin, bu 20-24 dollar narxda 2-2,4 ming dollar qo‘shimcha daromad keltirishi mumkin edi.

Doimiy ma’lumot almashish va malaka oshirish asalarichilik faoliyati rentabelligini oshirishda ham muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Masalan. Asalarichilar uchun asalning eng ko‘p miqdorini yig‘ish uchun asalarilarning o‘z vaqtida ko‘chishi uchun qaerda va qachon asalshirali o‘simliklar gullashini bilish muhimdir. Iqlim o‘zgarishi turli balandliklarda va mintaqalarda turli ekinlar uchun gullash vaqtini o‘zgartiradi. Masalan, tadqiqot doirasida Koson tumanidan 5 nafar asalarichi 20 mart oyidan, may oyi boshiga qadar Nishon tumaniga arilarni ko‘chirdi. Ko‘chishdan ko‘zlangan maqsad viloyatda kech keladigan bahor faslidan ancha oldin asalari oilalari uchun mo‘l-ko‘l nasl olish uchun sharoit yaratish edi. Arilarni issiqroq joyga olib kelish, ayniqsa bu, asal yig‘ishga ta’sir, bu dastlabki bosqichlarda asalarilarning nasllarini ko‘paytirishga imkon berdi. Asalarichilar uchun bu asalarilar oilalarini yo‘qotmasdan qishdan bahorgi sharoitga o‘tishni deb anglatadi. Bundan tashqari, asalarilar oilalarida avlod almashinuvi amalga oshadi. Uchinchidan, oilalarda asalarilar sonining 2-3 barobarga ko‘payishi va barqaror naslga erishish. Bu bahorgi ishlarning keyingi bosqichida unumdorlikni ta’minlaydigan juda muhim ko‘rsatkichlardir.

Asalarichilikda **daromad manbalarini diversifikatsiya qilish juda muhim rol o‘ynaydi.** Afsuski, hozirgi vaqtda asalarichilarning asosiy daromad manbai asal sotish va paket sotishdir. Masalan, bundan bir necha yillar avval Xitoyda pestitsidlardan noto‘g‘ri foydalanilgani va asalarichilikning iqtisodiy samaradorligi pastligi tufayli asalarizorlar soni keskin kamayib, o‘simliklarning tabiiy changlanish darajasi keskin ravishda kamaydi. Asalarichilik, tarmoq sifatida, yo‘q bo‘lib ketishi ehtimoli paydo boldi. Shunda mamlakatda farmatsevtika va parfyumeriya uchun xom ashyo sifatida asalari zahari ishlab chiqarishni rag‘batlantirish aksiyasi tashkil etildi. Aholi ari zahari, propolis, farmatsevtika uchun gulchang ishlab chiqarish uchun asalari oilalari sonini ko‘paytira boshladi, asalarilar soni va changlanish darajasi bilan bog‘liq vaziyat

yahshilana boshladi. Hozirda Xitoy asalari zahari eksporti bo'yicha dunyoda birinchi o'rinda. 1 gramm ari zahari 100 dollar turadi. 100 oiladan iborat asalarichilik xo'jaligi mavsumida 10 000 dollarlik asalari zahari ishlab chiqarishi mumkin. Asosan asalari zahari (apitoksin) ishlatiladi, ona ari suti, erkak ari homogenat (NTG), propolis, gul gulchaglari, asal mumi, perga va boshqa asalarichilik mahsulotlaridan foydalanadi.

O'zbekiston parfyumeriya va farmatsevtika sanoatida asalari zaharidan foydalanadi. Biroq, zahar Xitoydan sotib olinadi. Asalarichilarimiz o'zlari asalari zahari, ona ari suti va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarishi va ichki talabni qondirishi, hattoki bunday mahsulotlarni xorijga eksport qilishi va qo'shimcha qiymat olishi mumkin edi. Biroq, bu masalada asosiy to'siq - **asalarichilik mahsulotlarini sertifikatlashning mexanizmi yo'qligi**. Mahsulot mamlakat ichida va tashqarisida erkin sotilishi uchun mahsulot sertifikatlangan bo'lishi kerak - bu mahsulot ma'lum sifat standartlariga javob berishini ko'rsatadi. Afsuski, O'zbekistonda asosan asalarichilik bo'lgan viloyat va tumanlar darajasida asalarichilik mahsulotlarini sertifikatlash imkonini beradigan ish mexanizmi mavjud emas. Natijada asalarichilar o'z mahsulotini muvofiqlik sertifikatini olish uchun tekshirib, qonuniy ravishda sota olmaydi. Soha imkoniyatlarini kengaytirish uchun viloyat va tumanlar darajasida sertifikatlashtirish tizimini yaratish hamda asalarichilik mahsulotlarini tegishli sifat standartlari bo'yicha sertifikatlash bo'yicha laboratoriyalarni tashkil etish asosiy vazifa hisoblanadi. Bunday sertifikatlash tizimining mavjudligi asalarichilarning ko'plab muammolarini darhol hal qiladi va ularga daromad olishning yangi yo'llarini topishga va yangi bozorlarga, shu jumladan xorijiy bozorlarga chiqishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, sotuv ko'payishi orqali asalarichilik xo'jaliklarining hajmi va sonini ko'paytiradi, bu O'zbekiston uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yuzlab millionlarda baholangan kattaroq hajmi, assortimenti va qo'shilgan qiymati ko'rinishida ijobiy ifodalanadi. Qishloq xo'jaligi ekinlaridan qo'shimcha hosil olish va umuman asalarichilik tarmog'i mahsulotlarining to'g'ridan-to'g'ri qiymatini olish

hisobiga butun mamlakat bo‘ylab sifatni sertifikatlash tizimi mahsulot sifati darajasini oshirish, asal sifatini ta’minlash va shakar siropidan surrogat mahsulot ko‘rinishidagi soxta asalning oldini olish imkonini beradi.

Asalarichilikning keng rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi yana bir to‘siq qishloq xo‘jaligida pestitsidlardan noto‘g‘ri foydalanish hisoblanadi, bu esa, albatta, butun tarmoqqa juda ayanchli ta’sir ko‘rsatadi. Ayni paytda na mutasaddi tashkilotlar, na fermerlar, na qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun asalarichilar manfaatlarini hisobga olish, hech bo‘lmaganda pestitsidlardan foydalanish borasida ogohlantirish mexanizmlari va majburiyatlari yo‘q. Ayni paytda viloyat hokimlari qarori bilan ekinlarni insektitsid zararkunandalarga qarshi pestitsidlar yordamida changlatish bo‘yicha maxsus guruhlar tashkil etilmoqda. Bu barcha foydali va zararli hasharotlarni yoppasiga yo‘q qiladigan dahshatli protsedura - Asalarichilarni bunday kimyoviy ishlashning boshlanishi haqida ogohlantirish tizimi yo‘q, buning natijasida butun asalarilar nobud bo‘ladi. Darhaqiqat, bu mutasaddilarning va fermerlarning xatti-harakatlari tufayli asalarichilarga bevosita zarar yetkazilmoqda. Biroq, mamlakatimizda asalarichilarning mulkiy huquqlarini sud orqali himoya qilish va har qanday zarar uchun tovon undirish mumkinligini tasavvur qilish qiyin.

Evropada asalarilar va boshqa foydali changlatuvchilarni o‘ldiradigan asosiy pestitsidlar qonun bilan taqiqlangan. Bu yerda ekin yetishtiruvchi fermerlarning manfaati – bunday taqiqlar ekinlarni muhofaza qilishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi haqida bahs-munozaralar davom etmoqda. Ammo ular hech bo‘lmaganda iqtisodiy ko‘rsatkichlarni changlatuvchilarning mavjudligi himoyasi va bunday pestitsidlardan foydalanishni rad etish natijasida hosil bo‘lishi mumkin bo‘lgan yo‘qotishlarni solishtiradilar. Bizda asalarichilarni ogohlantirish tizimi ham yo‘q. Va u bo‘lishi kerak. Asalarichilarning fikricha, dalalarda pestitsidlardan “aqli” foydalanish, changlatuvchi va asalarichilar manfaatlarini hisobga olgan holda ogohlantirish tizimini joriy etish, qo‘llash shartlari, qo‘llash vaqtini belgilash bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar qabul qilish va ularning ijrosini ta’minlash zarur. Bundan tashqari, dalalarda kimyoviy

vositalardan foydalanish o‘rniga zararkunandalarga qarshi kurashning biologik usullarini keng rivojlantirish va qo‘llashga qonunchilikda e‘tibor qaratish zarur. Hech bo‘lmaganda asosiy ekinlardan biri – O‘zbekistondagi asosiy asalshirali o‘simlik bo‘lgan paxta uchun.

Asalarichilar manfaati e‘tibordan chetda qolib, bir tarmoq manfaati asalarichilikning yetarlicha baholanmagan foydasidan ustun ekaniga yana bir misol – yaylovlarning haddan tashqari ko‘p chorvaga taqsimlanishi muammosi. Tog‘ oldi, tog‘li hududlarda mayda va yirik shohli chorva boqish me‘yorlariga hamma joyda ham rioya etilmayapti, bu esa pirovardida tog‘ oldi va tog‘li hududlarda o‘simliklarning (asalshirali o‘simliklari) nobud bo‘lishiga olib keladi. Uy bog‘larida bir nechta asalari oilalariga ega bo‘lgan mahalliy aholi yildan- yilga ular kamroq asal yetishtiriyotganliklarini tasdiqlaydilar.

XULOSA

Yuqoridagilarni umumlashtirish uchun takliflar O‘zbekistondagi butun asalarichilik tarmog‘i uchun haqiqatan ham muhim bo‘ladi. Shunday qilib:

Asalarichilik va asalarichilikning soha sifatidagi manfaatlarini tahlil qilish kerak. Asalarichilikni rivojlantirishga tizimli yondashish zarur, bunda davlat sohani rivojlantirish ekinlarni changlatish xizmatlari ko‘rinishida har yili yuzlab million va hatto milliardlab dollarlar ko‘rinishida qo‘shimcha qiymat keltirishini aniq tushunadi shuningdek, asalarichilik mahsulotlari ko‘rinishidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri daromad;

O‘zbekistonda asalarichilar uchun ko‘plab bozorlarni ochish va rivojlantirish, ularning biznesining rentabelligini oshirish, demak, asalarichilik xo‘jaliklari hajmi va sonini oshirish imkonini beradigan turli asalarichilik mahsulotlarini keng sertifikatlash imkoniyati masalasini hal qilish zarur. Bu changlatish xizmatlarining ko‘payishi natijasida hosildorlikning oshishiga bevosita sabab bo‘ladi. Changlatuvchilar soni va ortib borayotgan hosil o‘rtasidagi bu bevosita bog‘liqlikni tushunish va hisobga olish kerak.

Qishloq xo'jaligida asalarilarga halokatli ta'sir ko'rsatadigan, asalarilarni yo'q qiladigan va asalarichilarga katta zarar keltiradigan pestitsidlardan foydalanish bilan bog'liq muammolarni hal qiling. Asalarichilarning iqtisodiy manfaatlarini yetarli darajada himoya qilinishi kerak.

Asalarichilik mahsulotlari: asalari zahari, ona ari suti, asaldan olingan mahsulotlar, asalning o'zini ishlab chiqarish va sotishni diversifikatsiya qilish uchun barcha choralarni ko'rish zarur.

Asalarichilar o'rtasida axborot almashish tarmoqlarini, ularning malakasini, bilimini oshirish tizimlarini turli tuzilmalar – asalarichilar uyushmalari, savdo-sanoat palatalari va boshqalar orqali yaratish.

Barcha qaror qabul qiluvchilar tomonidan qabul qilinishi va tushunilishi kerak bo'lgan asosiy g'oya shundaki, asalarilar tomonidan changlatishning ko'rinmas xizmati mamlakatga yuzlab million dollarlarni olib kelishi mumkin. Va bu qo'shimcha qiymat qishloq xo'jaligi sohasidagi turli ishtirokchilar tomonidan olinadi asosan fermerlar. Ammo butun mamlakat uchun ushbu qo'shimcha qiymatni olish uchun har bir asalarichining rentabelligini oshirish muhimdir: asalarichilar to'g'ridan-to'g'ri mahsulotlarini: asal, zahar, asalarilar, ona ari sutini ishlab chiqarish va sotish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Asalarichi sharoitga ega bo'lishi va o'z biznesiga nafaqat bozor, balki davlat tomonidan ham talab borligini his qilishi kerak. Qishloq xo'jaligida turdosh tarmoqlarning vakillari asalarichilik manfaatlarini hisobga olishi kerak. Qishloq xo'jaligi sohasida har qanday qarorni qabul qilishda tarmoq pul ko'rinishida qanday va qancha yo'qotishi yoki bunday qarordan foyda olishi tahlil qilinishi kerak.

Asalarichilarning o'z bizneslari bilan shug'ullanishlari qanchalik qulay bo'lishi, bizneslari qanchalik foydali bo'lishi mamlakatga qancha qo'shimcha milliardlab dollar tushishiga bog'liq. Asalarilarni asosiy changlatuvchi sifatida himoya qilish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va uzoq muddatli istiqbolda qishloq xo'jaligi sohasini barqaror rivojlantirish uchun har qachongidan ham ko'proq davlat yordami zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dini, Cecilia Beatriz (compiladora), García, Norberto (compilador), "Manual of good beekeeping practices in artificial feeding of bees: a contribution to the quality of Argentine honey.", 2023
2. Enzama, W. (Wilson), "Quest for economic development in agrarian localities", 2008
3. Qulmurotov S.J., Iskandarov S.U. “ЗНАЧЕНИЕ ПЧЕЛОВОДСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕГИОНА” International journal of scientific researchers. Germaniya – 2024.
4. Qulmurotov S.J., Iskandarov S.U. “IMPORTANCE OF THE BEEKEEPING SECTOR IN REGIONAL AGRICULTURE” American journal of Business Management, Economics and Banking. AQSH – 2024.
5. Isamuhamedov A.I. Nikadamboev X.K. “Asalarichilikni rivojlantirish asoslari”. Toshkent. “Sharq” nashriyoti, 2013
6. <https://uz.beekeepers.uz/> O‘zbekiston Asalarichilari uyushmasi sayti.
7. www.stat.uz